

Джерело: [Буквоїд](#)

Критик, який візьметься за роман [Андрія Кокотюхи](#) «[Повний місяць](#)», буде довго чухати потилицю: що робити із цим літературним блокбастером? До якої жанрової рубрики його зарахувати?

Письменник приготував нам безліч сюрпризів. Твір стартує як вестерн, а фінішує як наукова фантастика. Середина заповнена сценами, витриманими в стилістиці бойовика, кримінальної драми, горора, містики, воєнних пригод, ретро-детективу і – хай пробачить мені автор – щирої мелодрами.

Романіст делікатно підказує в післямові: «Повний місяць» – це **детективний трилер**. Але цим він питання жанру не знімає, а поглиблює. Погодьтеся, трилер – жанр специфічний. Власне, не так жанр, як градус розповіді. Або так: жанр – плюс інтенсивне почуття, фірмове для трилера. Він має збуджувати, хвилювати, провокувати, ошелешувати, тривожити, тримати в напрузі аж до вибухового фіналу. Саме такий емоційний спектр закладено в англійське дієслово «tothrill», звідки пішла назва жанру. Ян Флемінг, літературний батько агента 007, в есе «Як написати трилер» іронізував: мовляв, деякі письменники претендують на те, аби зачепити голову й серце читача, а в нього, як в автора бестселерів, завдання простіше – поцілити людині між сонячним сплетінням і стегнами...

У доброму трилері все має бути too much – і переживання, і швидкість розвитку дії, і кількість фатальних збігів і несподіванок на квадратний сантиметр тексту. Жанрову начинку обирайте на будь-який смак: від гангстерської історії до фантастики, від жахів

до еротики. Недаремно трилер вважають «метажанром», або «жанром-парасолькою»: він охоплює багато різних формул і не зводиться до жодної з них. У ньому є річ, важливіша за оповідні кліше і штампи, – адреналін.

Адреналіну в «Повному місяці» нам вистачить із надлишком. У романі запекло сперечаються і б'ються, влаштовують засідки і втікають від переслідування, стежать за підозрюваними, пересуваються мінними полями і зламують сейфи. Андрій Кокотюха вправною рукою розставив сюжетні знаки питання і знаки оклику, крапки і трикрапки, накресливши для читача ідеальний маршрут читання свого тексту. Ми будемо рухатися за лініями життя двох героїв – радянського міліціонера Андрія Левченка і бойового офіцера, політв'язня і втікача з трудового табору Ігоря Вовка. Їхні долі схрещуються в 1944 році на Поділлі, в містечку Сатанів, де не так давно радянська влада замінила німецьку. Фронт відкотився далеко на захід, але все довкола ще дихає війною. Тим паче, тодішня Кам'янець-Подільська область є ареною зіткнення різних сил: Червоної армії, міліції та НКВС, і загонів УПА- Південь, і кримінальних банд.

Ключова інтрига в романі – не воєнно-пригодницька, як у «Полюванні на маршала» та «Знайти і знищити», а радше містична, як у «Пророчиці», «Аномальній зоні» чи «Таємному джерелі». Сама назва Сатанова мовби обіцяє зіткнення людини з надприродними явищами. Заголовок роману, експресивний малюнок на обкладинці, де вовк виє на повний місяць, та анотація уточняють нашу здогадку: «...кілька місяців по околицях на узліссі знаходять тіла людей, загризених дикими тваринами. Люди кажуть, завівся в тутешньому лісі вовкулака...» Отже, ми вкотре волею автора потрапляємо в страшну казку.

Андрій Кокотюха в тренді. Насамперед він прекрасно усвідомлює нездоланну цікавість українців до проблеми існування чупакабри. По-друге, вервольфи вже не одне десятиліття входять у трійку найпопулярніших монстрів зарубіжної масової культури, разом із вампірами та штучною людиною. Їхні образи залюбки тиражують література, кіно, телебачення, реклама та інші медіа. Де вовкулаки – там жахіття: інфантицид, інцест, канібалізм, моторошні серійні вбивства. Щоправда, останнім часом нечисть уже не малюють кривавими хижакками, а презентують в образі гуманізованому, окультуреному й огламуреному, як-от у «Сутінковій сазі» Стефані Маєр: там монструозне – найвищий прояв людського.

«Повний місяць» – роман із «вовкулацькою формулою», або, як сказали би зарубіжні критики, яскравий зразок «werewolffiction». В українському письменстві вовки-перевертні зустрічаються так само часто, як дорогі нашому серцю відьми чи мавки: спадають на

згадку твори Тараса Шевченка й Лесі Українки, Володимира Дрозда, Миколи Вінграновського, Романа Іваничука і Василя Слапчука. Прикметно, що в останні три роки вервольфи почали заселяти український детектив: вони швендяють сторінками творів В'ячеслава Васильченка «Дворушники, або Євангеліє від вовкулаки» (2012) та Владислава Івченка «Найкращий сищик імперії на службі приватного капіталу» (2013).

Чим пояснити моду на перевертнів?

Імовірно, дається взнаки бажання надати формулам масової літератури національного колориту – багата українська демонологія пропонує для цього безліч можливостей. Крім того, гадаю, «вовкулака» як фольклорний та літературний архетип має потужну узагальнюючу силу і дає змогу письменникам міркувати про природу людини, її роздвоєння, проблему зла, принагідно порушуючи етичні, філософські, психологічні, соціальні й політичні питання.

«Повний місяць» – ще одна варіація формули «Собаки Баскервілів», чиї художні межі Андрій Кокотюха випробував колись у «Темній воді». Зіштовхнувшись із серією жахливих злочинів, слідчий Левченко мусить вирішити сам для себе питання: хто винен – звір чи людина? Письменник морочить нам голову, заплутує сліди, підкидає фальшиві докази. Слина на горлянках жертв – людська, але на місці вбивства міліціонер знаходить жмуток вовчої шерсті. «У це просто несила повірити!» – як люблять йойкнути у «Битві екстрасенсів». Містичного флеру додають ворожіння та астрологічні алюзії, вплетені в текст. Сріблясте сяйво повного місяця, що в найдраматичніші моменти пливе небом, також нагадує про панування у світі сил зла. Отже, дію рухає вперед конфлікт між ірраціональною таємницею та раціональним мисленням героя, який понад усе прагне вийти з туману підозр, тривог і побоювань.

Емоційний каркас роману тримають два сильні почуття. Перше – це **подив**, що відповідає за детектив і психологічну драму. Тарас Федюк слушно зазначив, що в «Повному місяці» «...гострота пригодницького сюжету підживлюється й гостротою людських стосунків». Між іншим, у творі слово «дивний» і спільнокореневі з ним (подив, дивуватися, диво, дивацтво) вжиті понад 50 разів. Вони точно вказують на стан людини, яка зіткнулася із чимось «неординарним, неймовірним, фатальним». Подив, як відомо з часів Арістотеля, – перша сходинка в процесі пізнання істини.

Друге панівне почуття – це **страх** із усіма його відтінками, що означає «трилерну»

тональність. Причому це не лише індивідуальна емоція – Андрій Кокотюха пильно вдивляється в природу масової фобії та інтерпретує її як симптом суспільної хвороби. Хто жахливіший – вервольф або чекіст? Що страшніше – зло інфернальне чи зло людське, рукотворне? Таке питання розв'язує для себе автор у романі, проектуючи готичну загадку на конкретний історичний матеріал. Письменник обрав Поділля за місце основної дії не тільки тому, що там удосталь лісів, щоб сховати в них хоч батальйон вовкулаків. Це територія, яка за перші чотири десятиліття минулого віку внаслідок світових воєн і революцій кількаразово переходила з рук у руки. Населення звикло, що влади змінюються і що переважна їх більшість – осадники. Люди навчилися не довіряти жодній. Людина у формі для них – носій жаху і смерті, її треба обходити десятою дорогою і привертати до себе якнайменше уваги.

Романіст сформулював свій висновок прямо: як німецька, так і радянська влади – окупаційні за суттю, обидві засновані на приниженні й примусі, позбавляють українців прав і свобод і сприймаються мешканцями як чужі, чужорідні. Проблема «скаженого вовка» в підсумку обертається проблемою страху перед репресіями – пройшовши не одне пекельне коло, українці давно не вірять у радянське правосуддя. Єдиний вихід – мовчати, терпіти, ховати думки й почуття, носити маску і зрештою – ставати перевертнями.

Андрій Кокотюха майстерно відтворює атмосферу тотальної недовіри в СРСР, вивихнутого «орвеллівського», тоталітарного світу. Народ атомізований, розірвано найміцніші зв'язки між людьми, діти зрікаються батьків, сусіди доносять один на одного. Осердя тоталітаризму – каральні органи, персоніфіковані в романі образом Віктора Сомова. Це вже далеко не схематична фігура звіра-чекіста чи особіста, як у попередніх романах. Капітан НКВС – зловісний тип садиста, який зводить особисті рахунки, використовуючи владні повноваження. Лакмусовим папірцем для органів є ставлення до професорів і жінок. Щодо перших, то чекісти одержимі бажанням загнати їх на лісоповал, щоб не були вони страшно далекі от народа, в масі своїй не обтяженого освітою. Стосовно жінок – в енкаведешників психологія ґвалтівників, що добре розкриває у творі «сімейна» лінія Лариси та Віктора Сомових. Витоки цієї девіації автор простежує аж до дитячих комплексів чекіста.

У «Повному місяці» маємо цікаву ситуацію з позитивним персонажем, який протистоїть злу. Власне, він роздвоєний: діє пара головних героїв, чиї долі римуються. І харків'янин Андрій Левченко, і киянин Ігор Вовк – жертви радянської влади, вони самі та їхні рідні постраждали від репресій, обидва змушені стати «перевертнями» й жити за чужими документами. Андрій Кокотюха наділив обох шаленою здатністю опиратися обставинам і нести відповідальність за інших людей. Зрозуміло, чому під фінал Ігор та Андрій, доти не знайомі, стають спільниками. Мотивації в них різні: першому важливо повернути дружину

і сина, другому – розкрити таємницю перевертнів та врятувати Сатанів від каральної експедиції з області. Однак в обох, бойових офіцерів у минулому (а колишніх офіцерів не буває, нагадує раз у раз автор) сильно виражене прагнення «втерти носа чекістам», «тиловим щурам», звести рахунки з червоною мастю, яку вони ненавидять усіма фібрами душі.

Вони ризикують – і перемагають. Левченко та Вовк – звичайні українці, які, втім, відмовляються плисти за течією і гнути спину в ярмі. Романіст не приписує їм суперменських якостей, їх важко назвати неймовірними красенями, універсальними бійцями чи блискучими інтелектуалами. Характеристики героїв загалом витримані в суворо-реалістичній тональності. На це звертаєш увагу, якщо зіставити образ Ігоря Вовка з Григорієм Многогрішним із «Тигроловів» Івана Багряного. В обох творах є часткові сюжетні збіги – герої втікають від органів і блукають тайгою, їх рятують мисливці. Однак Многогрішний – лицар від голови до п'ят, сильний, мужній, крицево-незламний, затятий у боротьбі з советами, яку сприймає як поклик долі і власну життєву місію (вбити ката – слідчого Медвина). Багрянівська людина завжди і в усьому бунтівна, завжди на межі, в романтичному освітленні, що виправдовує лірико-героїчний пафос «Тигроловів».

А от Андрія Кокотюху на патетиці, перечуленості, ламентациях не зловиш – як видно з післямови, він соромиться навіть мізерних їхніх проявів. Сучасному письменнику важливо відшукати ресурси спротиву в душі пересічної людини, а не монументального героя в античному смислі. Мабуть, тому так часто романіст обирає людину-одиначку, яка випала з Системи чи поставила себе поза законом, яка втратила родинні зв'язки, яка перебуває між молотом і ковадлом. Герой мусить не шукати зовнішніх підпорок, а знайти психологічне й моральне опертя в самому собі.

Прозаїку добре вдавня в романі і колективний образ ще однієї потужної сили – кримінального світу. Образи авторитета Проші Балабана, «зсучених» злодіїв Жори Теплового та Голуба, табірної повії Рохлі вийшли життєподібними та виразними. Звісно, в зображенні «зони» на Уралі, під Солікамськом, можна впізнати риси, запозичені з «табірної прози» Шаламова й Солженіцина, окремі деталі перенесені автором із серіалів на кшталт «Апостола» чи «Відриву». Романіст сфокусувався не так на побутових подробицях, як на мовному портреті блатарів. Їх легко впізнати за «фенею» (ксиви, фраера, рижйо, фармазони, хрусти, маруха, кичман, малява тощо). Андрій Кокотюха змалював злочинне дно як державу в державі, в каторжанських краях справжня влада належить їм. Злодії огидні й аморальні, але вони хоч мають «поняття», примітивні уявлення про свій закон і справедливість, на відміну від розбещених безкарністю радянських органів.

Відповідно до законів жанру, розповідь у «Повному місяці» стрімголов несеться вперед, а простір звужується концентричними колами: від містечка до лісу і далі – до секретного об'єкта, де й заховано кощіву смерть. У четвертій частині роману темп буквально відчуваєш фізично, через цокання годинника, який відраховує години, хвилини, секунди до часу X – абсолютно несподіваного, приголомшливого фіналу. Автор вбивається притягальною силою небезпеки, на яку повсякчас наражає героїв. Що позитивно – Андрій Кокотюха не переповідає нам сцени загрози й боротьби, а показує живі картинки, що викликають зорові, слухові, дотикові асоціації і створюють «ефект присутності». Тому перед нашими очима невпинно крутиться «кіно» з великими і малими планами, стоп-кадрами (автор зізнається, що роману передувала кіносценарій із таким же сюжетом).

Письменник вміло грає читацькими емоціями, тримаючи нас у нервовому збудженні та напруженому очікуванні. Завдяки динамічним сценам, сповненим драйву й саспенсу, ми переживаємо за долю героїв так сильно, що не можемо відірватися від читання ані на хвилину. У цьому і полягає мета справжнього трилера. Згідно з порадами Яна Флемінга, мінімалізовані описи та рефлексії не перешкоджають сюжетній динаміці. Гадаю, тому Андрій Кокотюха віддає перевагу містким деталям, які концентрують у собі час, простір і відчуття авантюристичності: жмутик вовчої шерсті на куці, мішечок із сухарями, викрадений Голубом, паперові аркуші з адресою родини Ігоря Вовка чи зі списком осіб, взятих на олівець Сомовим. Кожна з них означає сюжетну перипетію.

Окремі подробиці є емблемами епохи, з них зіткано культурний бекграунд, без якого годі уявити твір історичного жанру. Хлібні талони і портрет Сталіна в кабінеті табірному кума, голос диктора Левітана і показ «Чапаєва» у клубі – все це в сукупності занурює читача в атмосферу 1944 року. Розраховуючи свій твір на якнайширшу публіку, в тому числі й на генерацію народжених за Незалежності, письменник змушений вдаватися до пояснень окремих реалій радянського способу життя в примітках. Бо ж звідки сучасним юнакам та дівчатам знати, хто такі ворошиловський стрілець, чонівець або що таке норми ГТО, ОСОВІАХИМ, НЕП? Однак прозаїк знає естетичну міру і не зловживає історичною інформацією, не перетворює белетристику на підручник, тлумачний словник чи енциклопедію.

Звісно, роман такого складного й синтетичного жанру має свої вразливі місця. Якщо композиційна стрункість, доведена аж до кіношної розкадровки, заслуговує всіляких похвал, то цього не можна сказати про психологічні мотивації героїв. Автор залишив деякі «дірки» в біографіях, і це не дає змоги до кінця зрозуміти їхню правду. Приміром, не ясно, як у родині принципово аполітичних громадян Країни Рад виріс такий антисоветчик, як Ігор Вовк. Автор натякає, що певні корективи в його світогляд внесла війна, але не показує, за яких обставин відбулося прозріння. Чим пояснити гостре

Написав Софія Філоненко
Неділя, 23 листопада 2014, 20:12

відчуття офіцерської честі в героя, якщо батько й мати демонстрували своїм прикладом конформізм та пристосуванство? Чи можна це вважати наслідком того, що в дитстві он нужные книги читал? Нужные – це, вочевидь, пригодницькі романи.

«Затемненою» лишається для мене психологічна історія Лариси, про її минуле ми дізнаємося лише зі спогадів Ігоря. Чому цю жінку із сильним характером (автор на цьому наполягає) так швидко вдалося зламати чекісту? Цей епізод здається мені недостатньо переконливим. Прогалини трапляються і в романних життєписах другорядних героїв: Поліни Стефанівни, доктора Нещерета, Жори Теплового. Так, під час втечі з табору Голуб розповідає Вовку, що він сибіряк («дід у мене білку в тайзі промишляв»), а згодом виявляється, що він із самого дитинства – «безпритульний волоцюга»: як це зв'язати докупи, читач мусить здогадатися сам. Складно прийняти за живих людей дитячі образи в романі: вони надто стереотипні, двовимірні. Це тим більше дивно, бо Андрій Кокотюха – автор чудових дитячих детективів, де виявив себе знавцем душі маленьких героїв і героїнь.

Певні сюжетні проблеми в романі стосуються образу повстанця Грома. Ні, в мене немає сумніву щодо історичної вірогідності зустрічі з ним у лісі поблизу Сатанова 1944 року. (Цікавих можу відіслати до книги документів «Український здви́г. Поділля» В. Сергійчука 2005 року, де з доповідних радянських органів влади стає зрозуміло, наскільки поширеним був рух УПА в цих краях). Повстанець у «Повному місяці» є епізодичним героєм, він матеріалізується мовби нізвідки і так само зникає безвісти – схоже на випадковий «рояль у куцах». Грім цікавий автору лише як носій потрібної інформації про секретний об'єкт у лісі і як людина, яка впізнає свого, «нерадянського» в Левченкові. У мене виникло питання, чому повстанець не знає німецької мови, перебуваючи кілька років у підпіллі і воюючи з фашистами, а також не полишає сумнів щодо можливості аж такої глибокої конспірації в містечку (в хаті Липської перебували діти, однак криївки надворі не помітили, і в читача теж не закралося жодної підозри). На мій погляд, автор не скористався з виграшного моменту: ситуативним спільником Левченка й Вовка в розв'язанні ключової загадки він міг би зробити повстанця, а не кримінальника, що розкрило би ідейну спільність внутрішніх дисидентів та вояків УПА.

Привабливою стороною в «Повному місяці» є численні літературні паралелі до сюжету. Лінія Левченка є «шерлокгольмсівською», лінія Вовка – це перелицьована історія втечі й помсти графа Монте-Крісто (щоправда, вендета не доведена до остаточної розв'язки). Помітні в долі Ігоря пара «фаустівських» ситуацій, коли героя змушують іти на угоду з дияволом. Окрема сюжетна лінія відсилає нас до «Франкенштейна» Мері Шеллі – проте обійдуся без конкретики, щоб не розкривати сюжетних таємниць. Андрій Кокотюха і не приховує від нас прототекстів, прямо називаючи в «Післямові» джерела свого натхнення: «Дивна історія доктора Джекілла та містера Гайда» Роберта-Льюїса Стівенсона,

«Собаче серце» Михайла Булгакова, «Людина-амфібія» та «Голова професора Доуеля» Олександра Беляєва, «Острів доктора Моро», «Невидимка» і «Страви богів» Герберта Веллса. Не кажучи вже про науково-популярні тексти та фільми. Після солідного переліку (він, либонь, має засвідчити сумління та ерудицію романіста?) так і кортить вигукнути: авторе, зупинися! Не розкривай нам усіх гуртом секретів прозаїчної творчості! Залиш хоч крихітний шанс здогадатися самим, адже розгадувати алюзії – це частина інтелектуальної насолоди від читання. Постає й побічне питання: наскільки інтенсивна й захоплива гра традиційними сюжетами, мотивами й образами доречно в розважальному жанрі, апріорі далекому і від постмодерністських екзерсисів, і від філологічних викрутасів, таких нелюбих серцю нашого шановного автора.

Письменникові слід віддати належне як майстру побудови діалогів. Вони в нього жваві, насичені емоцією та інформацією, ніде не зводяться до пустопорожньої балаканини. Властиві мовленнєві реєстри для Андрія Кокотюхи – гостроконфліктні і драматичні: сварка і з'ясування стосунків, допит та ідеологічна суперечка. Лише двічі в романі автор забувся, захопився й перетворив діалог на задовгий монолог-лекцію (зустріч Левченка і Вовка і фінальна зустріч героїв з головним злочинцем), що певною мірою виглядає неприродно і – погоджуся із Тарасом Федюком – «охолоджує дію». Тут можна побачити складнішу проблему, яку мусить розв'язати і Андрій Кокотюха, й інші автори історичних пригод: як усебічно зобразити епоху з її повсякденням і суспільною атмосферою, не збившись при цьому на жанр «політінформації»?

Попри кілька часткових недохопів, роман справляє сильне враження і читається на одному диханні. Художнім рецептом «Повний місяць» нагадав мені найкращі романи Жана-Крістофа Гранже – тут є і сенсаційність (без якої немислимий сучасний трилер), і видовищність, і чіткий сюжетний ритм, і складні психологічні колізії, і мотив «демони серед нас», і оте бажання безконечно вдивлятися в «серце п'їтьми», або в «серце зла» – неспроста в епіграфі автор процитував цей вислів із «Лісу мерців». Підсумую: якби в Україні було відділення ITW, Міжнародної організації авторів трилерів (InternationalThrillerWriters), то його по праву найсильнішого автора мав би очолити Андрій Кокотюха.

Є, однак, суттєва відмінність між його романами та французькими бестселерами. У кожній книзі Гранже оживає мультикультурний глобалізований світ, а наш письменник здебільшого фокусується на питаннях національного минулого, з якого нитки тягнуться до сьогоднішніх негараздів. Андрій Кокотюха не є ані істориком, ані філософом, ані соціологом, ані психологом, ані етнографом, ані політологом у прямому смислі слова. Але він є майстром гостросюжетної прози і вміє так побудувати свої історії, що читач – хоче того чи ні – замислиться над питаннями, які стосуються всіх згаданих сфер суспільного життя. Для мене «Повний місяць» – у край потрібне висловлювання, особливо в часи

бурхливих подій останнього року.

Володимир В'ятрович у вступі до нового видання книги «Україна. Історія з грифом «Секретно» відзначив парадоксальний факт: ХХ століття найближче до нас у часі, але саме воно містить найбільше білих плям. Пояснення просте: попри кількість джерел і можливостей їх технічної фіксації, українське минуле активно піддавалося політичним маніпуляціям, з ним попрацювали співробітники не одного «міністерства правди». І тому справжній портрет буремного часу, з усіма його травмами і суперечностями, лише мають написати – як науковці, так і письменники. Кожна їхня репліка на цю тему, кожна інтерпретація історії з національного погляду цінна тим, що лікує українців від культурно-історичної амнезії і діє як щеплення на майбутнє. Не усвідомивши витoki наших теперішніх проблем, ми не зможемо вперто і впевнено йти вперед і відповідати на виклики часу. Тому для мене актуальність «Повного місяця» є незаперечною.

Трилер Андрія Кокотюхи, разом із іншими цікавими творами, увійшов до довгого списку ювілейної Книги року ВВС. Хочу побажати автору перемоги не тільки в цьому змаганні, але – що важливіше! – в боротьбі за розум і серце українського читача.